

Рецензируемая монография представляет несомненную ценность не только для лингвиста-переводчика, но и для литературоведа и культуролога, поскольку ее автор продемонстрировал незаурядное умение этнокультурологического анализа текста и его перевода с одного славянского языка на другой.

Литература

- Солганик Г.Я., 1991, *Поэтика публицистики*, Москва.
Телия В.Н., 1992, *О состоянии русского языка*, „Русская речь”, № 5.
Копанев П.И. – Беер Ф., 1986, *Теория и практика письменного перевода*, Минск, ч. 1.
Бельчиков Ю.А., 1993, „Что было выражено словом, то было и в жизни...”, „Русская речь”, № 3.

АНТОНИНА ГРИГОРАШ

LANGUAGE AND GENDER: A READER, red. Jennifer Coates, Oxford: Blackwell, 1998, 518 s.

Książka *Language and Gender: A Reader* jest zbiorem artykułów z dziedziny badań nad relacją język a płeć. Opracowana z myślą o studentach, stanowi przegląd najważniejszych publikacji dotyczących tych zagadnień, ukazanych głównie z punktu widzenia socjolingwistyki. Redaktorem tomu jest językoznawca, autorka książek, które weszły już na stałe do kanonu literatury tej dyscypliny: *Women, Men and Language* (1986) oraz *Women Talk: Conversation Between Women Friends* (1996).

Wybór obejmuje 32 artykuły ułożone w 8 rozdziałów, z których każdy poprzedzony jest teoretycznym wstępem wprowadzającym w tematykę rozdziału i zaopatrzonym w wykaz dodatkowych pozycji bibliograficznych. Artykuły uporządkowane są w sposób pozwalający na śledzenie omawianych zjawisk z różnych perspektyw. Uwzględnienie przez autorkę aspektu diachronicznego umożliwia zapoznanie się z tendencjami rozwoju przedstawianej dziedziny. Przegląd rozpoczynają publikacje, które zainspirowały rozwój badań na tematyką płci i języka w latach 70., a kończą koncepcje z lat 90. i rozważania nad rysującymi się perspektywami dociekań.

Wczesne badania języka płci przeprowadzane były na rozmówcach w grupach mieszanych (damsko-męskich) i koncentrowały się na analizach fonetycznych, fonemicznych, morfologicznych i składniowych. Następnie interesować zaczęły badaczy konwersacyjne strategie rozmów męskich i żeńskich, a ostatnio w centrum zainteresowania znalazły się językowe interakcje osób tej samej płci.

Zmiana zainteresowań tematycznych znajduje swoje odzwierciedlenie w zmianie podejścia teoretycznego. We wstępnym okresie badań dominował paradygmat esencjalistyczny (lata 60. i 70.), klasyfikujący mówców głównie na podstawie płci biologicznej i wykorzystujący metody ilościowe. Gdy płęć rozmówców okazała się ważną zmienną, wzrosło zainteresowanie badaniami koncentrującymi się na znaczeniu płci rozmówców dla przebiegu dyskursu. W kolejnym okresie (lata 70. i 80.) kładziono nacisk na kulturowe uwarunkowania kategorii płci. Dominowały wtedy etnograficzne, bardziej jakościowe metody badań. W latach 90. pojawiły się metody konstruktywizmu społecznego (*social constructionist*) pozwalające na łączenie podejścia ilościowego z jakościowym.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Gender Differences in Pronunciation and Grammar* koncentruje się na różnicach w wymowie i stosowaniu konstrukcji gramatycznych przez mężczyzn i kobiety, badanych metodami ilościowymi. Następny rozdział – *Gender Differences in Conversational Practice* – ukazuje strategie konwersacyjne interpretowane przy użyciu narzędzi charakterystycznych dla paradygmatu etnograficznego. Ze względu na wyniki analiz sugerujących konwersacyjną dominację mężczyzn, rozdział kolejny – *Conversational Dominance in Mixed Talk* – poświęcony jest problemowi strategii konwersacyjnych używanych dla zdominowania rozmówcy. Rozdział czwarty *Same-Sex Talk* dotyczy przebiegu dialogu w grupach jednolitych pod względem płci. Autorów interesowało znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy kobiety w sferze publicznej używają tych samych wzorców komunikacyjnych, co w sferze prywatnej – zagadnieniom tym poświęcony jest rozdział piąty *Women's Talk in the Public Domain*. Kolejne dwa rozdziały koncentrują się na rozważaniach teoretycznych. Rozdział szósty *Theoretical Debates: Gender or Power?* przedstawia problemy interpretacji zjawisk językowych jako związanych z kategorią płci lub siły, a rozdział siódmy *Theoretical Debates: Difference or Dominance?* prezentuje dwa główne podejścia teoretyczne stosowane przez badaczy: model różnicy i model dominacji. Ostatnią część pracy poświęcono perspektywom rozwoju badań relacji język-płęć i zatytułowano: *Looking to the Future*.

Zasadniczymi problemami, przewijającym się przez kolejne rozdziały przedstawianego tomu, są pytania o związek języka i tożsamości: relacje między

stosowanymi technikami językowymi a kreowaniem identyfikacji płciowej, a także korelacje między płcią a wiekiem, pochodzeniem klasowym i narodowościowym.

Autorzy artykułów, zaprezentowanych w części pierwszej, nie tylko ukazują różnice języka kobiet i mężczyzn, ale starają się znaleźć uzasadnienie takiego stanu rzeczy, odwołując się do pojęć takich jak: ukryty prestiż (*covert prestige*), powiązania społeczne – siła grupy społecznej ustalającej normy wewnątrzgrupowe, czynniki ekonomiczne – wpływy rynku pracy wymagające od pewnych grup użycia języka bardziej zbliżonego do standardowego, czy rynek językowy (*linguistic market*) – koncepcja mówiąca o kobiecej potrzebie używania bardziej standardowego języka w celu przezwyciężenia marginalizacji. Wszystkie te rozważania prowadzą do wniosku o niemożności traktowania kobiet i mężczyzn jako monolitycznych kategorii, bez uwzględnienia całej gamy pozajęzykowych czynników społecznych.

Artykuły zebrane w następnej części analizują różne strategie konwersacyjne, takie jak grzeczność językowa, prawienie komplementów, przeproszanie, wydawanie rozkazów czy przeklinanie. Badania sugerują, że ze względu na różne zachowania konwersacyjne kobiet i mężczyzn, uznać można, iż kobiety i mężczyźni rozwijają odmienną kompetencję komunikacyjną, posługując się różnymi „stylami” konwersacyjnymi. Prezentowane badania wskazują na rolę, jaką pełni język w konstruowaniu mówców jako osób płciowych. Wybory strategii językowych wiążą się z wyborami tożsamości i łączą z decyzją kim chcemy być i w jaki sposób kreujemy swoją osobowość kobiety lub mężczyzny w konkretnych wspólnotach językowych.

W części trzeciej przedstawiono artykuły dotyczące konkretnych strategii konwersacyjnych, używanych do przejęcia dominacji w rozmowie. Jedną z nich jest przerywanie rozmówcy. Badania wykazują, że w parach mieszanych mężczyźni często nie pozwalają dokończyć wypowiedzi kobietom. Wyniki te są porównywalne z danymi otrzymanymi podczas badań interakcji dorosły-dziecko, wskazujących na regularne zakłócanie wypowiedzi dziecięcych. Podkreślić należy, że strategia ta wykorzystywana jest tylko bardzo sporadycznie w grupach rozmówców tej samej płci. Zestawienie tych rezultatów pozwala na sformułowanie konkluzji o ograniczaniu kobiecego prawa wypowiedzi i używaniu przerywania do utrzymania relacji dominacji i podległości. Następny artykuł w tej części dotyczy konwersacji między małżonkami. Analiza nagrań doprowadza autorów do wniosku o przewadze konwersacyjnej mężczyzn ujawniającej się w bardziej skutecznym wprowadzaniu tematów rozmów. Chociaż kobiety mówią więcej, to mężczyźni kierują rozmową, używając często niekooperacyjnych strategii (braku odpowiedzi, odpowiedzi nieadekwatnej lub spóźnionej,

przerywania, czy milczenia). Podobne rezultaty osiągnięto podczas analiz dyskursu szkolnego, pokazujących, że to głównie nauczycielki mają trudności z przejęciem kontroli nad rozmową w klasie. Również badania częstotliwości zabieranego głosu w dyskusjach internetowych na listach dialogowych (tylko około 30% to wypowiedzi kobiet) prowadzą do konkluzji o konwersacyjnej nierówności płci.

W kolejnym rozdziale, dotyczącym zachowań językowych rozmówców tej samej płci, przedstawiony zostaje artykuł analizujący opinie kobiet na temat przyjaźni i podkreślający rolę rozmowy w kobiecych przyjaźniach. Zaprezentowana w następnym artykule analiza rozmowy kobiet ukazuje jej silnie kooperatywny charakter i przewagę „głosu grupowego” nad głosem indywidualnym. Pozytywne wzmocnienia, nakładanie się wypowiedzi i jej współkonstruowanie w żeńskim dyskursie różni się znacznie od męskiego braku wsparcia, milczenia, monologów, wrażanej wprost niezgody, której kobiety zdają się unikać. Jak podsumowuje autorka, celem rozmów przyjacielskich jest dla obu płci wyrażenie solidarności, ale mężczyźni i kobiety używają do jego osiągnięcia różnych strategii konwersacyjnych. Zadaniem następnego artykułu, analizującego rozmowy mężczyzn z mężczyznami jest ukazanie użycia przez rozmówców strategii uznawanych za kobiece i dekonstrukcja opozycji współpraca/ współzawodnictwo. Zawarte w nim twierdzenie, że mężczyźni muszą swoim zachowaniem wciąż na nowo udowodniać nie tylko, że są mężczyznami, ale też, że nie są gejami wydaje się mi zbyt daleko posuniętą generalizacją. Wspólne działanie jest podstawą nawiązywania męskich przyjaźni, co zostało ukazane w kolejnym artykule, opisującym kooperacyjne zachowania językowe uczestników gier zespołowych. Rytuały ochraniające i degradujące „twarz” przeanalizowano jako dwie strony grzeczności językowej, określając te drugie jako męską strategię wyrażania solidarności.

Część piąta antologii poświęcona jest językowi kobiet pełniących funkcje publiczne. Pokazano w niej sprzeczności wynikające z oczekiwań w stosunku do osób o wysokim statusie społecznym i do kobiet. Wymaga się od nich przyjmowania męskiego stylu konwersacyjnego, a jednocześnie te, które posługują się takim stylem, uważane są za agresywne, dążące do konfrontacji i niekobiece. Artykuły zamieszczone w tej sekcji pokazują różnorodność żeńskich zachowań w zdominowanych przez mężczyzn środowiskach pracy, np. całkowite przejęcie przez policjantki męskiego modelu postępowania lub pozostanie przy bardziej kooperatywnym sposobie mówienia i pomniejszaniu różnicy statusu w relacjach pacjent-lekarka. Podobne kooperatywne zachowania językowe zarejestrowano, badając relacje w żeńskich zespołach pracowników akademickich, nastawio-

nych – jak podsumowano – na „konflikt produktywny” przynoszący korzyści wszystkim członkom zespołu, a nie na konflikt prowadzący do zwycięstwa jednej osoby kosztem porażki pozostałych. Wymienione artykuły pokazują, że kobiety posiadające pewną autonomię działania mogą wykorzystywać swoje wzorce interakcyjne dla osiągnięcia dobrych efektów i w tych wypadkach płęć nie wchodzi w konflikt ze statusem, ale w większości androcentrycznych miejsc pracy kobiety muszą dostosować się do męskich wzorców, co sprawia im rozmaite trudności.

W dwóch kolejnych częściach próbuje odpowiedzieć się na pytanie, w jakim stopniu zachowania językowe przypisywane kobietom mogą być postrzegane jako charakterystyczne dla osób o niskiej pozycji społecznej, niezależnie od płci. Wykorzystano m.in. analizy wypowiedzi świadków rozpraw sądowych, ludzi o różnym statusie społecznym. Przy rozwiązywaniu tego problemu ukazana została potrzeba uwzględnienia wielofunkcyjnej natury form językowych uznawanych za kobiece, a także ich kulturowo-specyficzny charakter (np. formy mocne, asertywne, bezpośrednie uznawane za męskie w kulturze europejskiej w kulturze japońskiej postrzegane są jako dziecinne i niedojrzałe). Wnioski o większym wpływie płci niż statusu na zachowania społeczne (w tym językowe) zostają wysunięte na podstawie analiz rozmów lekarzy z pacjentami, ukazujących, że to lekarze przerywali wypowiedzi pacjentów, chyba że lekarzami były kobiety i wtedy to im przerywano równie często. Następnym pytaniem, nurtującym badaczy jest to, czy różnice między damskim a męskim dyskursem są odbiciem relacji podrzędności i nadrzędności, czy też ich przyczyną jest odmienny sposób socjalizacji (wychowania w odrębnych subkulturach). Interpretowanie zjawisk językowych w kategoriach dominacji spotkało się ze sprzeciwem działaczy feministycznych, ponieważ kobiety ukazywane były w tej perspektywie jako istoty słabe i ofiary, a ich język jako odbiegający od normy (czyli języka męskiego). Zaletą modelu różnicy jest ukazywanie pozytywnych aspektów języka kobiecego i przydatność tego modelu do analizowania konwersacji między przedstawicielami tej samej płci. Nakazuje on traktowanie wszelkiego rodzaju nieporozumień językowych między płciami jako różnic wynikających z odmienności kulturowej i rozbieżnych wyjściowych oczekiwań rozmówców, co do przebiegu interakcji. Koncepcja ta rozwinięta została w książce D. Tannen *Ty nic nie rozumiesz! Kobieta i mężczyzna w rozmowie*, która, chociaż szybko stała się bestsellerem, jest ostro – moim zdaniem niesłusznie krytykowana przez feministycznych językoznawców, m.in. za pomijanie problemu męskiej dominacji i siły.

Ostatni rozdział książki poświęcony jest, perspektywom badania relacji język-płęć. Artykuł pierwszy wskazuje na cechy językowe przypisywane kobietom

w różnych społecznościach oraz przedstawia stan badań nad językiem kobiet z uwzględnieniem kategorii funkcji, solidarności, siły i statusu. Drugi artykuł ostrzega przed uogólnieniami, zwracając uwagę, że płeć jest konstruktem dynamicznym, złożonym, ciągle na nowo tworzącym się w konkretnych społecznych interakcjach – bo wiele jest sposobów na bycie kobietą czy mężczyzną. Ostatni z prezentowanych artykułów krytykuje zakładaną we wcześniejszych badaniach polaryzację mówców na kobiety i mężczyzn, uważając model taki za upraszczający i domagając się, by badania nad relację język-płeć raczej podważały, a nie popierały modelu „binarnego myślenia”.

Przyznać trzeba, że cały prezentowany tom został dobrze skonstruowany. Dobór artykułów, chociaż arbitralny, pozwala na wielostronny ogląd problematyki i na ukazanie wachlarza możliwości teoretycznych i metodologicznych stosowanych w badaniach relacji język-płeć. Komentarze odredakcyjne, a także wymowa artykułu wieńczącego antologię pozwalają zorientować się, jaką ideologiczną opcję prezentuje redaktorka tomu. Koncepcje feministyczne nie są jednak forsowane nachalnie. Różnorodność przedstawianych metod badań i poruszanych zagadnień pozwala na wszechstronne wykorzystanie zebranych materiałów źródłowych, co jest niewątpliwą zaletą książki. Dodatkowym jej atutem jest uwzględnienie kulturowych aspektów przedstawianego zjawiska przez odwołanie się – poza angielskim – również do innych języków i obszarów kulturowych. Omawiany zbiór umożliwia czytelnikowi skoncentrowanie się na wielu szczegółowych zagadnieniach, np. zainteresowani wynikami badań języka dzieci i młodzieży znajdą w zbiorze artykuły poświęcone tej tematyce – rozproszone w różnych rozdziałach.

Materiały zebrane w *Language and Gender: A Reader* stanowią punkt wyjścia do wielokierunkowych badań oraz podstawową lekturę związanych z tymi zagadnieniami przedmiotów akademickich. Publikacja ta jest prezentacją lingwistycznych i socjolingwistycznych warsztatów cenną dla zainteresowanych problematyką *gender studies* i nie tylko dla nich. Ze względu na wybór artykułów, pozycję ich autorów, staranne zredagowanie i bogate odnośniki bibliograficzne może być omawiana książka uznana, zwłaszcza dla tych pierwszych, za lekturę wręcz obowiązkową.

Literatura

- Cameron D., 1992, *Feminism and Linguistic Theory*, Macmillan.
 Cameron D., 1995, *Verbal Hygiene*, Routledge.
 Coates J., 1993, *Women, Men and Language*, Longman.

- Coates J., 1996, *Women Talk: Conversation Between Women Friends*, Blackwell.
- Elgin S. H., 1993, *Genderspeak, Men, Women, and the Gentle Art of Verbal Self-Defense*, John Wiley & Sons.
- Handke K., 1995, *Polski język familijny. Opis zjawiska*, SOW.
- Lakoff R., 1975, *Language and woman's place*, Harper & Row Publishers.
- Language and Sex: Difference and Dominance*, 1975, red. B. Thorne, N. Henley Rowley, MA: Newbury House.
- Mills S., 1995, *Feminist Stylistics*, Routledge.
- Tannen D., 1995, *Ty nic nie rozumiesz! Kobieta i mężczyzna w rozmowie*, tłum. A. Sylwanowicz WAB.
- The Feminist Critique of Language: A Reader*, 1998, red. D. Cameron, Routledge.

DOROTA BRZozowska